



ХҒТАР 02.15.61
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-7255-2024-147-2-196-210>

Философиядағы ұлттық идея: мәні және құндылықтары

Самал Мамытова¹, Берік Аташ^{*2}

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: Корреспонденция үшін автор: ¹samalmamytova@gmail.com, ^{*2}atash_berik@mail.ru).

Аңдатпа. Кез келген халықта ұлттық идеяның қалыптасуына тарихи, мәдени, рухани, психологиялық және ұлт болмысына тән өзге де факторлар ықпал етеді. Мәдениет пен руханият ұлттық идеяның қайнар көзі ретінде әрқашан халықпен және қоғаммен бірге өмір сүреді. Әр халықта ұлттық идеяның пайда болу және қалыптасу жолы бар әрі ол сол қоғамның дәстүрлі құндылықтары мен ерекшеліктерін көрсетеді. Сондай-ақ философияның іргелі категорияларының бірі саналатын ұлттық идеяның халық мәдениетімен байланысы аса маңызды. Жалпы, әлем елдері мен халықтарында ұлттық идеяның қажеттілігі мен оның мазмұны өте терең болып, ол философиялық құндылықтардың аясында дамыды. Аталған мақалада философиядағы ұлттық идея мен оның мәні және құндылықтары қарастырылады. Ізденісте философиядағы ұлттық идеяны түсінудің әртүрлі тәсілдері талданады, негізгі ағымдары анықталады. Ұлттық идеяның қоғамдық құндылықтар мен дүниетанымның қалыптасуының ықпалына айрықша назар аударылады. Ұлттық идеяның қазіргі қоғамдағы ролін және оның әлеуметтік-мәдени үдерістерге де әсерін қарастырады. Зерттеу еңбегінің басты ғылыми міндеті – ол кез келген мемлекетте қалыптасқан ұлттық идеяның философиялық категория ретінде қарастырумен сипатталады. Ізденіс арнасының басты мысалы мен объектісі ретінде қазақ халқының ұлттық идеясы мен философиясы таңдап алынған. Осыған орай, қазақ халқының ұлттық идеясы мен оның қалыптасуына тарихи-философиялық тұрғыдан талдау беріледі.

Түйін сөздер: философия; ұлттық идея; ұлттық идеология; халық; этнос; тарих, мәдениет; дүниетаным; халық шығармашылығы; ұлттық болмыс; құндылық.

Received 30.11.2023. Revised 10.11.2023. Accepted 10.03.2024. Available online 30.06.2024.

For citation:

Mamytova S.M., Atash B.M. National idea in philosophy: meaning and values // Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences. Philosophy. Religion Series. 2024. – Vol. 147. – №. 2. – p. 196-210. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2024-147-2-196-210>

Для цитирования:

Мамытова С.М., Аташ Б.М. Национальная идея в философии: значение и ценности // Вестник ЕНУ им. Л. Гумилева Серия Исторические науки. Философия. Религиоведение. – 2024. – Т. 147. – №. 2. – С. 96-210. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2024-147-2-196-210>

Кіріспе

Философиядағы ұлттық идея – ұлттық болмыстың жүйелі түрде жалпылама көрінісі. Ұлттық идея белгілі бір халықтың, этностың немесе ұлттың болмысының мәнін анықтайды. Философиядағы ұлттық идеяны әр түрлі материалдардың негізінде көруге болады, атап айтқанда көркем шығармалар немесе әртүрлі философиялық мәтіндер арқылы көрсетуге болады және халықты сипаттайтын бірқатар сұрақтарға жауап беруге бағытталады. Атап айтқанда, тарих мәселесі мен ұлттың пайда болуы, тарихи миссия мен болмыстың мәні сияқты мәселелер. Әрбір халық дами отырып, өзіндік мінез-құлық стереотиптерін, ұлттық қарым-қатынас кодын қалыптастырады, ол өз кезегінде ұлттық идеяға ұласады. Сол сияқты қазақ халқының да ұлттық идеяны қалыптастыруда осындай категориялар қалыптасқан және ол ұлттық философияны дамытуға ықпал етеді.

Күнделікті өмірде ұтымды стереотиптер мен мінез-құлық үлгілерін көбірек пайдаланатын адамдардың әл-ауқаты жоғары болатыны сияқты, неғұрлым парасатты әдет-ғұрыптар, дәстүрлер мен мінез-құлықтардың әлеуметтік нормаларын қалыптастыра білген ұлт пен мемлекет тиімдірек және жақсы өмір сүреді. Бұл дегеніміз, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпқа бай болған кез келген халықтың ұлт болып ұйысуы тез болады және мемлекет құрудағы идеялары өте тереңге жол тартады (Малғараева, 2012).

Осы орайда, қазақ философиясындағы ұлттық идеяны зерттеу аса маңызды екені даусыз. Ұлттық идеяны философиялық категория ретінде көрсету және оны дәріптеу өте қажет болып, сондай-ақ өз кезегінде ол ғылыми тұрғыдан да қарастырылуы тиіс. Өткен ғасырдың философиясында қазақ философиясының ұлттық нысанын зерттеудің маңыздылығы түрінде айтарлықтай атқарылар шаруаның болғаны, бірақ ол жұмыстардың пайда болуы да кездейсоқ еместігі көпшілікке белгілі еді. Бұл үшін әрине, қазақ халқының салт-дәстүрі мен мәдениетінің ерекшелігі өте маңызды. Оның ішінде шығармашылық дәстүр, Жыраулар институты, Батырлар жыры, Фольклор және эпостық ауызекі жыр-дастандардың орны ерекше болды. Қазіргі кезеңде философия үшін ұлттық дәстүрлер мен өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету туралы философиялық парадигманың сипаты мен мазмұны, ұлттық идеялар мен дәстүр философиясының дүниетану функцияларын талап ететін мәселе болып саналады.

Қазіргі заманғы философиялық зерттеулерде қолданылатын кең тарихи-мәдени көзқарас ұлттық ойлаудың ерекшеліктерін түсінудің шекараларын ауқымды етеді. Ұлттық мәдениет пен болмысты қайта жаңғырту және философияда ұлттық идеяны дамыту жолы мен оның бағдарламасы аясында орын алған бүгінгі таңдағы жаһандану мен интеграцияның үрдістері дәстүрлі қоғамдардың дамуына ықпал етіп, мұның бәрі тарихи-философиялық талдауды зерттеу тұрғысынан ғана жүзеге асырылып отыр.

Қоғам – бұл жай ғана әлеуметтік жүйе емес, ол материалдық игіліктер мен қажеттіліктерді ғана емес, сонымен қатар идеялық-құндылық бағдарларын, рухани-адамгершілік мағыналарын, мақсаттары мен мотивтерін қажет ететін жеке адамдардан, әлеуметтік топтардан тұратын тірі организм. Дәл осы идеялық-

құндылық көзқарастар қоғам мен мемлекеттің даму мақсатын анықтайтын ұлттық идеяның құрамдас бөлігі. Ұлттық идея бойынша материалдарды талдау оның ең көп аспектілері мен тәсілдері, мысалы, тарихи, саясаттану және басқа зерттеулер әрқашан болған және ол жалғаса береді (Джуманова, 2019). Сонымен қатар ұлттық идеяның философиялық-қоғамдық аспектісі толықтай жеткілікті зерттелмеген. Мұндай ғылымдағы келеңсіздіктер тақырыптың өзектілігін арттырады. Қоғамдық санадағы ұлттық идеяның имманенттілік, органикалық және жеделдету дәрежесі, ең алдымен, оның дәстүрлі дін мен діндермен, ұлттық тарихпен, мәдениетпен, менталитетпен және т.б. терең байланысымен анықталады.

Осылайша, философиядағы ұлттық идея – қоғамдық сана мен ұлттың жеке басының негізін құрайтын құндылықтардың, сенімдер мен түсініктердің ерекше жиынтығы. Бұл тұжырымдама тарихты, мәдениетті, дәстүрлерді және қоғамдық құндылықтарды қоса алғанда, көптеген аспектілерді қамтиды. Жоғарыда айтылғандай ұлттық идеяның негізі – адамдардың біртұтас тұтастыққа бірігуіне ықпал ететін қауымдастық пен ынтымақтастыққа деген ұмтылыс. Ол жалпы идеялар мен мақсаттарға негізделген бірлікті құра отырып, ұлт ішіндегі адамдарды байланыстыратын терең сенімдер мен сезімдерді білдіреді.

Ұлттық идеяға енген құндылықтарға мәдени мұраны құрметтеу, туған жерге деген сүйіспеншілік, әділеттілік пен ынтымақтастықты түсіну кіруі мүмкін. Бұл принциптер қоғамды дамыту және оның бірегейлігін сақтау үшін нұсқаулық болып есептеледі. Сондай-ақ ұлттық идея ұжымдық сананы қалыптастыруда шешуші рөл атқарады және әлеуметтік-мәдени даму жолын анықтайды. Ол азаматтық белсенділікті ынталандырады, мәдени құндылықтарды сақтауға және ілгерілетуге ықпал етеді және тұрақты қоғам құруға негіз жасайды.

Жалпы алғанда философиядағы ұлттық идея тек теориялық тұжырымдаманы ғана емес, сонымен бірге ұлттың тағдыры мен дамуын анықтайтын, оның бірегейлігі мен бірлігінің қайнар көзі ретінде қызмет ететін рухани негізді білдіреді.

Зерттеу әдіснамасы

Әр елге өзінің ұлттық идеясын дұрыс таңдау этникалық немесе ұлттық кодқа, халықтың рухани-мәдени тамырларына негізделуі керек. Ұлттық идея тұжырымдамасының теориялық талдауы және синтез, индукция және дедукция, аналогия, нақтылық, тарихилық, объективтілік, детерминизм, жалпылау, герменевтикалық, салыстырмалы және басқалар сияқты жалпы ғылыми әдістерге, принциптер мен әдістерге негізделген. Ал, теориялық тұрғыдан қарастырғанда, әр этностың дамуы мен бірегейлігін тарихи контекстте анықтау, болмыстық және құндылықтық маңызын түсіндіру, ғылыми негіздемесін жасау арқылы әрекет ететін модельді құру қажеттілік тудырады. Бүгінгі күнгі басылым беттерінде ұлттық идея мен ұлттық бірегейліктің, оның мәдени компоненттерімен өзара байланысын зерделеу аз көлемде ғана қамтылып, тек бөлшектік түрде берілген.

Талқылау

Ұлттық идея және ұлттық философия.

Қазіргі кезде дүние жүзіндегі көптеген халықтардың философиясы тарихи-философиялық ғылымда зерттеліп келеді. Ұлттық философияның қалыптасуы, тәжірибесі, негізгі бағыттары мен теориялық мәселелері, оларды зерттеудің әдіснамалық талаптары жөнінде бірқатар еңбектер жарық көрді. Бір сөзбен айтқанда, ұлттық философиялардың ерекшеліктерін, жалпы мәселелерін тарихи-философиялық талдауда мол тәжірибе жинақталды. Ұлттық идея халықтың бірлігі, мемлекет пен қоғамның даму жолы мен болашағы және ұстанған саясаты мен өзіндік жолы. Егер қандай да бір халықтың идеологиясында ұлттық идеология үстемдік етуді тоқтатса, онда мұндай халық өзінің ұлттық мәнінде сөзсіз жер бетінен жоғалып, идеологияның ұлттық құрамдас бөлігі басым болатын халықтарға өзінің өмір сүру аумағын босатады (Касабек А., Касабек С., 1998).

«Ұлттық идея» ерте кезден белгілі бір тұжырымдамаға ие. Бұл тұжырымдаманың мәні мен мағынасы прогресс барысында өзгеріп, философия тарихында әртүрлі мағынада қолданылды. Мысалы, ежелгі грек философы Платон өзінің «Идеялар әлемі мен көлеңкелер әлемі» туралы ілімін негіздей отырып, идеяны жаратушы, әлемнің негізі деп санады және оны объективті шындық деп түсіндірді. Тағы бір грек ғалымы Демокрит әлемдегі ең кішкентай және бөлінбейтін бөлшекті – атомдарды идеялар деп атады. Атақты неміс философы Гегельдің пікірінше, идея-барлық нәрсені жасаушы, жаратушы және олардың басты мәні. Кейіннен «идея» және «идеология» ұғымдарының мазмұны мен көлемі кеңейді. Үлкен аумақтарда өмір сүрген халықтарды біріктіретін идеялар мен идеологиялар пайда болды. Олар осы аумақтарда тұратын адамдардың өмірінде өте үлкен рөл атқарды (Гегель, 1997).

Ұлттық идея өзгермейтін нәрсе емес, ол үнемі қазіргі күннің тәжірибесімен үйлесіп, уақыттың қиындықтарына жауап беріп, өз халқына дамудың терең импульстарын қамтамасыз етуі керек. Кез келген ұлттық философия жалпыадамзаттық классикалық философияның ажырамас бөлігі, оның категориялары (табиғат заңдары, жаратылыс т.б.) өзгермейді. Дегенмен тарихи дәлелдемелер, ұлттық философиялар оларды басқа ұқсас философиялардан ажырататын көптеген сипаттамалық белгілерге ие. Мұндай айрықша ерекшеліктер қазақтың ұлттық философиясына да тән.

Адамзат мәдениетінің тарихы ұлттық идея мен философияның дамуы адамдардың барлық ұрпақтарының күш-жігерінің процесі және нәтижесі, олардың бірлескен ойларының жемісі екенін көрсетеді. Қалыптасқан канондар бойынша философияғы ұлттық идея алғашқы қауымдық қоғамнан таптық қоғамға көшу кезінде, бұл үшін белгілі бір әлеуметтік жағдайлар қалыптасқан кезде пайда болады. Қалыптасқан қоғамдық қатынастар өз заманындағы негізгі, өзіндік және озық философиялық жүйелердің бірін қолдайды және заңдасады. Әлеуметтік институттар мен қоғамдық құрылымдар өздерінің барлық күштерін осы қатынастарды бекітуге және оларды философияда көрсетуге бағыттайды.

Ұлттық идеяда онымен қатар жүретін ұлттық көшбасшысы немесе ұлттық элита деген ұғым бар. Атап айтқанда, ғылыми-философиялық еңбектерде ұлт көшбасшысы факторы ұлттық идеяны ұлттық шындыққа, тарихи тағдырға айналдыратын басты күш ретінде қарастырылады. «Ұлттың негізгі құндылықтарының белгілі бір жиынтығының тұлғасы ретінде де, стандартты емес саяси шешімдердің күшті және жігерлі көзі ретінде де әрекет ете алатын шын мәнінде тарихи пропорциядағы тұлға ғана мемлекетті кез келген тығырықтан құтқара алады. Тек ірі мемлекет қайраткері ғана ұлтты қорғап, оны құлау немесе бөлшектеуден сақтап, өз идеясын жүзеге асыра алады». Ұлт көшбасшысы қозғалыстың анықтаушы векторы ретінде нақты белгіленген мақсаттардың көмегімен ұлттық идеяны жүзеге асыруда таптырмас рөл атқарады (Нысанбаев, 2006).

Белгілі болғандай, дүниежүзілік тарихта оның әртүрлі даму кезеңдерінде, сондай-ақ ұлттық ерекшеліктерінде саяси мүдделерден экономикалық мүдделердің тұрақты басымдығы бар. Бұл ұлттық философияның ерекшеліктеріне із қалдырады, яғни ол саясаттың қысымынан тәуелсіз болады және оған адам бостандығы идеясын, жеке адамның артықшылықтары мен кемшіліктерін, болмысты және өркендеу, бақыт пен махаббат, дұшпандық пен достық, т.б. қамтиды. Бұл философиялық идеалдар жұптасқан категориялар түрінде немесе жеке естеліктер жазып, афоризмдер, мақал-мәтелдер түрінде тұжырымдалған.

Философиялық дәстүрдің қалыптасуы, әр халықта ауқымды тарихи кезеңді қамтиды. Философия адамның рухани белсенділігінің өзіндік саласы ретінде белгілі бір жетілу кезеңіне жеткен ұлттық мәдениет әлемінде өз «келбетін» алады. Тарихи уақыттың сынағынан өтіп, халықтың мәдени шығармашылығының әртүрлі салаларында көрінетін даналыққа деген сүйіспеншілік философиялық мәдениеттің біртіндеп қалыптасып келе жатқан дәстүрінде философиялық тәжірибеде көрініс табады. Философия белгілі бір ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігіне айналады (Богомоллов, 1983). «Ұлттық идея» тәжірибесі философияда, халықтың мәдени және тарихи өмірінің ерекшеліктерін көрсете отырып, қаншалықты ерекшеліктерге ие болса да, бастапқыда әмбебап, шынайы мағынада мәселелер мен жалпы адамзаттың идеялық мәселелеріне бағытталған.

Қандай болмасын философиялық мәселені өзектендіру, сыртқы және ішкі қасиеттердің белгілі бір себептерімен тікелей байланысты болады.

Философиялық дәстүр кең мағынада шығыс және батыс философиялық тәжірибесін қамтитын оның тұтас тарихы. Философияның ұлттық негіздері азаймайды, ол таза этникалық ерекшеліктерге айналды және күрделі мәселелердің негіздемесі - әлемдік философиялық мұраға жүгінуді қарастырады. Мысалы, шығыстық философиялық ой-пікірін зерделеу кезінде нақты-тарихи көзқарасқа сүйене отырып, зерттеушілер жалпы философияның әлемдік тарихының, сондай-ақ түркі әлемінің, атап айтқанда, ұлы жетістіктері мен тәжірибесін ескереді (Степанянц, 2011).

Ұлттық дәстүрді үйренудің қиындығы оның көп өлшемділігінде де, күнделікті өмір тәжірибесінде де бар. Сондықтан, ұлттық философиялық дәстүр арнайы қайта құруды қажет етеді. Ұлттық философиялық дәстүрді зерттеу осы құбылысты – «ұлттық

редукционизмді» түсіндіруде екі шектен шығуға және философиялық үдерістің ұлттық детерминациясын толығымен елемеуге мүмкіндік беретін кейбір принциптерді сақтауды қамтиды. Бұл екі тәсіл де қазақ философиясының қалыптасуы мен дамуын үдерісте талдайтын қазіргі әдебиетте бар (Алтаев, 2015).

Кез келген мемлекет пен қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани жаңғыруының орнықты дамуының маңызды шарты оны жалпыұлттық идея негізінде шоғырландыру болып саналады. Шын мәнінде, ұлттық идея – бұл барлық азаматтар мойындайтын біртұтас құндылықтар, идеалдар, мемлекет мүдделері жүйесі. Ұлттық идеяның миссиясы – елдің бүкіл халқын тұтастыққа біріктіру, оның құндылығын бағдарлау, шабыттандыру және жандандыру. Ұлттық идея қоғамды халық, ел ұмтылатын стратегиялық мақсаттарға жетуге жұмылдыруға арналған.

Ұлттық идеяны қабылдау мен таратудың өзіндік категориялары мен заңдылықтары қалыптасқан. Оны жасына, жынысына, ұлттық, діни ұстанымына, саяси көзқарастарына қарамастан, барлық азаматтар түсініп, қабылдауы керек; азаматтарды патриотизм рухында тәрбиелеу; адамның, отбасының, мемлекеттің өркендеуіне ықпал етеді. Осындай ұлттық идеяға білім беру жүйесі негізделеді, ел азаматтарының өскелең ұрпақтары тәрбиеленеді. Көпмәдениетті түрде қоғамдық идея этникалық мағынада емес, азаматтық мағынада түсініледі. Әр мемлекетте ұлттық идеяның өзіндік ерекшеліктері бар, олар жергілікті ерекшеліктерді, халықтың менталитетін, тарихи жағдайды көрсетеді. Ол ажырамас бөлігі болып табылатын терең әлеуметтік-мәдени негіздермен анықталады. Мәдениет – ұлттың рухани бірлігінің маңызды факторларының бірі, мәдени-өркениеттік бірегейліктің негізі. Жекелеген елдердің мысалында ұлттық идеяның дәстүрлі мәдениетке сәйкестігін, сондай-ақ бұл идеяның мемлекеттердің дамуына әсерін байқауға болады (Силантьева, 2017).

Мәдениеттің тарихилығы ұлттық санада ерекше құндылыққа ие және оны әр адам қабылдайды, және оның құндылықтарының ең жоғары интеграциясы ретінде әрекет етеді. Өмірдің мәні ұғымы, ең алдымен, ұлттық ерекшеліктерді жеке басына сіңіреді; екіншіден, адамда жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесін негізгі қажеттіліктер ретінде белгілейтін жалпыадамзаттық тұлға басым болады. Өмірдің мәні мәселесі, негізінен, көшпелі халықтың ерекшеліктерімен, оның өмірімен, әдет-ғұрыптарымен, күнделікті өмірімен, салт-дәстүрлерімен, бүкіл тарихи өмірі қоршаған ортадағы сол әлеуметтік-мәдени ортаның әсерімен байланысты болды.

Ұлттық идеяның негізгі ұғымдары мен принциптерін зерделеу әлемді идеологиялық принциптер бойынша бөлуге тырысудың шиеленісіп жатқанын білуге мүмкіндік береді. Мұндай әрекеттер, ең алдымен, әрбір тәуелсіз қоғамда өзінің ұлттық идеясы мен идеологиясының болуын талап етеді, өйткені бүгінгі күні идеясы күшті және идеологиясы мықты ғана қоғам мен мемлекет кез келген қиындықты еңсере алады. Бұл XX ғасырдағы адамзат тарихындағы маңызды тұжырымдардың бірі саналады.

Қазақ философиясындағы ұлттық идея.

Жоғарыда аталғандай, кез келген халықтың ұлттық идеясы мен философиясы оның руханиятымен, салт-дәстүрімен, өткен тарихымен және мәдениетімен байланысты. Халықтың өмірін, оның санасы мен таным-түсінігін, болашаққа деген көзқарастарын,

руханияттың айқын элементтерін, елі мен жері және халқы үшін еңбек етуді, бірлікке ұмтылуды, біртұтас орталықтандырылған мемлекеттілікке тартылуды және басқа да мәселелерді бейнелеу халықтық дүниетанымда ұлттық философияның пайда болуы мен дамуының маңызды бөлігі кеңінен қамтылды. Халық шығармашылығы, мақал-мәтелдер, аңыздар, батырлар жыры, өлеңдер, адам мен табиғаттың байланысы, саяси-экономикалық пайымдаулар және өзге де дүниелер сол уақыттың білім теориясын танытатын дүниетанымның айтарлықтай дәрежеде дамығанын көрсетеді.

Тарихи шегініс жасасақ, қазақ халқының менталитеті ғасырлар бойы көшпелі өмір салтының нәтижесінде қалыптасып, ол XX ғасырдың басында толықтай отырықшылыққа ауысты. Ал отырықшы өмірге көшумен бірге өмір сүрудің экономикалық жағдайлары өзгерген болса, халықтың психологиясы әлі күнге дейін шексіз кең далаға өзінің меншігі ретінде қарайтын әдетке айналды және бұл кеңістікті түсіну қазақ жанының мәні мен мағынасы болып табылады (Касабек А., Касабек С., 1998: 16). XIV-XV ғасырларда бүгінгі Қазақстан шекарасында ерте уақыттан өмір сүрген түркі тайпалық бірлестіктері негізінде қазақ халқы қалыптасты. Ғасырлар бойы жазба мәдениет болмаса да, ауызша халық шығармашылығының арқасында халықтың рухани байлығы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отырды. Жазу пайда болғаннан кейін бұл мұра қарқынды дамып, ұзақ та күрделі тарихи жолдан өтті. Солардың бірі «Батырлар жыры» мен олардағы бейнеленген қазақтың ұлттық идеясы болды.

IX-XV ғасырда күшті тайпалар мен олардың басшылары тек материалдық өндіріс пен әскери өнерде ғана емес, сонымен бірге дүниетанымдық идеялардың қалыптасу үдерісіне белсенді әсер етті. (Касабек А., Касабек С., 1998: 31). Олар сол «генеологиялық тармақты» құрады, бұл дереккөздердің кейінгі дүниетанымы мен көзқарасының өзегі болды. Табиғи күштер, әдет-ғұрыптар мен мәдениет, әлеуметтік заңдылықтар, үдерістер мен философиялық ой-пікірлер қазақ философиясының дамуына орасан зор үлес қосқан түркі ойшылдарының шығармаларында, фольклорда көрініс тапқан шындықты іздеудің бір ағымына ұласты.

Қазақтардың рухани мәдениетінің болмысы философиялық ойдың тарихы элементтерінен бастау алып, бүгінгі көріністе толыққанды классикалық философияның негізі болды. Ұлттық идея мен ұлттық философияның қалыптасуы, оның кезеңдік даму тарихы қазіргі күннің өзінде маңызын жоғалтпаған дәстүрлер мен жан-жақты философиялық зерттеулерге толы. Осы орайда басты бағыттары қатарына алғашқы идеологиялық нұсқаулар, диалектикалық ойлар, дін мен ойлау формалары қамтылған философиялық ой-толғанымдар, антропология ғылымы, мораль және құқық мәселелері, бірлік идеялары және тағы басқалары. Бұлар ақиқатты табу үдерісі ретінде қажеттілігі мүмкін дүниетанымдық жүйені құрай алды. Фольклортанушылар мен әншілер, ақындар мен жыраулар, саясаткерлер мен батырлар, хандар мен қолбасшылар, билер мен серілер – бәрі де өзінің таланты мен зерделілігінің арқасында объективті дүниенің, адам мен адами қарым-қатынастың қасиеттерін ой елегінен өткізіп, әр түрлі деңгейде қалыптасты және халықтың философиялық дәстүрі мен философиядағы ұлттық идеяға белгілі үлес қосты (Касабек А., Касабек С., 1998: 27).

Алайда, олар объективті жағдайларға байланысты ұлттық идеяларға толықтай негізделген дамыған философиялық ілім жасай алмады, дегенмен олар өз дәуірінің әлеуметтік дамуының негізгі тенденциясын білдірді. Бұл ілімнің элементтері білімнің

кейбір жақтарын сипаттау, еркін ойлау негіздері, деистік және пантеистік көзқарастар, гуманизм, этикалық мәселелер, құқық саясаты және мемлекет, қоғам, адамның жеке басының маңызы және т.б. туралы философиялық пайымдаулар болды.

Ұлттық идеяның философиясы қалыптасуының бұл аспектілері адамның танымдық іс-әрекетінің біржақтылығына, консерватизмге және тоқырауға қарсы бағытталды, білімді игеруге шақырды, қазақ халқының прогрессивті дамуына кедергі келтірген күштерге қарсы бағытталды. Бұл шынайы патриотизмді, Отан мен халыққа деген сүйіспеншілікті, ата-бабаларды құрметтеуді, жақсы болашаққа ұмтылуды және т.б. дамытқан ұлттық философияның даму ерекшелігі болды (Уызбаева, 2011).

Дегенмен ұлттық философия өзінің дамуының басты мақсаты туралы толық түсіндіргені жоқ. Әлемнің жалпы дүниетанымдық бейнесі мен оның параметрлері, олардың танымы, әлеуметтік шындықты тұтас зерттеу, ойлау жүйесін қалыптастыру, бізге мұның барлығы екі ғасырдың соңғы өнімдерін көрсетеді. Бірақ соған қарамастан, халық әдебиетінде, поэтикалық аңыздарында, өлең-жырларда, батырлар жырында әлем мен қоғам, адам мен мемлекет, ізгіліктер мен нұсқаулар, тәрбие үдерісі және т.б. туралы білімнің кейінгі өсуінің негізін құрайтын көптеген философиялық көзқарастар көрініс тапты. Олар философияның ескірген стандарттарына сәйкес келе алмады, бірақ жүйелі түрде олар табиғи қайнарларға оралуды және ойлау синкретизмін қалыптастыруды қамтитын белгілі бір, атап айтқанда философиялық рефлексияның шығыс түрін құрады.

Қазақтың ұлттық идеясы бірнеше ондаған жылдар бойы үш аумақтық-экономикалық бөлініс – жүздер арасындағы қайшылықтарды ушықтыра түскен отарлау зардаптарын еңсеріп келе жатқан халық бірлігіне негізделген. Бұл бірлікті үйлестіру ұтымды ой-пікір мен шешім түрінде де, адамдар арасындағы қарым-қатынаста күш қолданбау нысаны ретінде келісім негізінде де жүзеге асырылады. Қазақ халқының үлкен өмірлік тәжірибесі ұлтымыздың даналығына ойлаудың өзіндік тәсілін табуға септігін тигізді. Ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа ішкі ойлардың өмір беретін ылғалдылығын сақтайтын, көбейтетін және жеткізетін ауызша тарих пен эпос және шығармашылық, кейіннен жалпы философияда ұлттық идеяны дамыту мен құбылысты құрады (Касабек А., Касабек С., 1998: 28).

Қазіргі қазақ философиясында метафизиканың, этиканың, таным теориясының, диалектиканың сан алуан аспектілері мен мәселелері жеткілікті түрде дамыды. Ол өзінің дүниетанымының кеңдігімен, көшпендіге тән ауқымды ойлаумен ерекшеленеді, мәселелер бөлек емес, жан-жақты, синтетикалық түрде шешіледі. Шындықты табуға ұмтылған кез келген ұлттық философия сияқты қазақ философиясы да елдің қоғамдық өмірінде үстемдік ететін, уақыт таңбасын арқалаған, ғылыми-мәдени өмірдің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатын идеяларды басшылыққа алады.

Дәл философиялық білімде ұлттық идеяның ең бай элементтері мен оларды тану жолдары көрініс тапты. Тарихи байлық пен ұлттық ой қосылып, өзара байып, ұлттық философияның негізін құрағандықтан, бұл қазақ философиясының айрықша белгісін құрайды. Қазақ философиясы халық тарихының жан-жақты тұжырымдамасын қалыптастырды және оны түсінудің әдіснамалық кілті (Касабек А., Касабек С., 1998: 29).

Ұлттық идеяға негізделген философияның жалпы тарихы тек тарихты ғана емес, сонымен қоса ұлттық әдебиет, өнер және қоғамдық сананың өзге де тармақтары қамтылған біртұтас және дамыған тарихының болмауын білдіреді. Сондықтан ұлттық идея мен мемлекет және қоғамда ұлттық идеологияны жүргізу мен оны жан-жақты зерттеуде философияны өзінің тарихи дамуында барабар жаңғырту қажеттілігі туындайды.

Осылайша, қазақ халқының тағдырында, оның көп ғасырлық тарихында ұлттық идея өте маңызды рөл атқарды. Шын мәнінде, ол қазақ халқының бостандығы, тәуелсіздігі, бірлігі идеясына алып келеді. Қазақтың ұлттық идеясы әртүрлі дәуірлердегі отандық ойшылдардың шығармашылығы арқылы өтті. Қазақ хандықтарының қалыптасу кезеңінде жырау мен ақындар рулар мен тайпаларды топтастыруға, туған жерді, тәуелсіздікті қорғауға шақырды. Атап айтқанда Қазтуған жырау, Доспамбет, Шалкиіз, Ақтамберді, Бұқар жыраулар, Шал-ақын дала ойшылдары мәңгілік елдің ұлттық идеясы мен оның философиялық мәселелері туралы ойлана отырып, тәуелсіздік, бейбітшілік, әділеттілік, адамдар арасындағы теңдік идеяларын жырлады (Аймұхамбет, 2017).

Жоғарыда аталғандай, бұл тек жыраулар поэзиясында ғана емес қазақ фольклорында да айтылып, соның негізгі бөлігі саналған батырлар жырында да сақталды. Батырлар жырында қазақ батырларының ерлігі мен қызметін суреттеу арқылы ұлттық идеяға негізделген философиялық ой мен пікірдің мазмұнын көре аламыз.

Кейінгі тарихи кезеңде біздің ұлы ағартушыларымыз қазақтардың ұлттық идеяларының мән-мазмұнын зерттеп, оның дамытушылары саналған ақын-жазушылар мен ғалымдар және философтар мен ағартушылар Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы болды. Олардың ортақ қазақтың ұлттық идеясы, өз халқының болашағы туралы жалпыұлттық көзқарасы - өзін-өзі одан әрі жетілдіруге қабілетті білімді, зияткерлік ұлт. Қазақ ойшылдары әлеуметтік прогрестің негізін бірінші кезекте отандастарымыздың білім алуында, ағартуында, ғылым мен мәдениеттің, қолөнердің дамуында, қажырлы және жасампаз еңбекте көрді. Сонымен бірге, қазақтардың шаруашылық өмірінің артта қалуының басты себебін олар надандықпен бірге қарады. Шоқан Уәлиханов былай деп жазды: «тек шынайы білім күмәндандудың құтқарушы рухын береді, тек ол адамға өмір мен материалдық әл-ауқатты бағалауды үйретеді» (Валиханов, 1985).

Қазақтың ұлттық идеясы күшті этикалық құрамдас бөлігімен ерекшеленеді. Сонымен ақын, философ Абай қазақ халқының ұлттық идеясын зияткерлік білімді таратумен, шаруашылық-өндірістік өмірді жаңғыртумен ғана емес (Абай, 1993), ең алдымен адамгершілік тәрбиесімен, рухани-адамгершілік жетілдірумен – гуманизммен, адам өмірінің құндылығымен, өмірдегі өз орнын анықтаумен, әділеттілікпен, жауапкершілікпен және т.б. байланыстырды. «Қазақ ұлттық идеясының өзегін құрайтын негізгі қағидалар үш негізгі қасиетке ие жетілген тұлғалар: ақыл, жүрек, ерік, қоғам мен халықтың тірегі болуы керек», – дей отырып, мұндай қағиданы ұстанған адамдар білімді болатынын және қоғамда белсенді әрекет пен ұлттық идеяны уағыздай алатынын айтады (Абай, 1993: 39-40).

Қазақ ұлттық идеясының рухани-адамгершілік қырын Шәкәрім Құдайбердіұлы ерекше атап өтеді. Көрнекті философтың пікірінше, «ұлттық идеяны – мемлекеттік

тәуелсіздікті жүзеге асырудың басты шарты – руханиятты, адамгершілікті жандандыру, адамзатты оның жамандықтарынан арылту. Шәкәрімнің ойынша адам өмірінің жақсы негізі адал еңбек, ар-ождан ақыл, шынайы жүрек болуы керек. Міне, бәріне үстемдік етуі керек негізгі үш қасиет. Оларсыз өмірде бейбітшілік пен келісім таба алмайсың» (Абай, 1993: 100-101). Сонымен қатар ойшыл «мемлекеттердің билеушілері адал, ақылды, риясыз адамдарды таңдауы керек. Әділ, адамгершілік заңдар құра алатын, олардың сақталуын қадағалай алатын лауазымды тұлғаларды тағайындау керек». Ең бастысы – адамдарды жұмыс істеуге үйрету керек, оларға білім беру керек, бірақ мұның бәрі адам бойындағы төменгі дәрежедегі қасиеттерін жоюға жеткіліксіз болады.

Ағартушылық идеялар қалыптасып келе жатқан ұлттық буржуазияға Отанды жаңғыртудың, ұлттық сана мен келісімнің көтерілуінің негізгі идеясын ел бостандығы мен тәуелсіздігіне апаратын шындықты іздеудің негізгі желісі ретінде тұжырымдауға көмектесті.

Қазақстанның Тәуелсіздік алу идеясы және одан кейінгі оқиғалар қазақ ұлтшылдығы дамуының жаңа кезеңін айқындады. Посткеңестік кезеңде бұл саладағы негізгі бастама толығымен мемлекетке өтті. Қазақ ұлты мен оның этникалық қауымдастығын мемлекеттіліктің негізі деп жариялаған елдегі билік жаңа идеологиялық тұғырнама қалыптастыруға кірісті. Кеңестік кезеңде қазақ зиялыларының көкейіне қонған сол ұрандар мен идеялар мемлекеттің қолдауының арқасында жүзеге аса бастады. Қазақстан да басқа посткеңестік елдер сияқты ұлттық мемлекет құру жолын ұстанды (Ценности и идеалы независимого Казахстана, 2015). XXI ғасырдағы Қазақстанды қазақтың тұрмыс-тіршілігінен, қазақтың ұлттық болмысынан тыс елестету мүмкін емес. Қазақ халқының әлеуметтік-мәдени эволюциясының тарихы өте бай. Ол бірте-бірте түркі дәстүрлері мен исламның рухани құндылықтарының күшті ықпалымен далалық және қала мәдениеті кеңістігінде Шығыс пен Батыс, Азия мен Еуропа өркениеттерінің тоғысқан тұсында пайда болды. Қазақтың бүкіл болмысы, тәуелсіздік идеясы Қазақстанның тәуелсіздігі – көршілес елдермен ынтымақ пен бірліктің, өзара түсіністіктің артуы ғасырлар бойы қазақ философиясында қалыптасқан ұлттық идеяның негізгі көріністерінің бірі. Татулық пен теңдікті жақтаған, халқының даналығының құдіретін мойындап, елінің ертеңіне үмітпен қарайтындар өз халқының өткенін ұмытпайды.

Қорыта келе қазақ философиясындағы ұлттық идея – қазақ халқының рухы мен ұжымдық мәнін бейнелейтін құндылықтардың бірегей кешені. Бұл идея қоғамның бүкіл философиялық құрылымына еніп, оның жеке басы мен мәдени мұрасын анықтайды. Қазақ ұлттық идеясының негізінде салт-дәстүрлерге, тарих пен әдет-ғұрыпқа деген терең құрмет жатыр. Бұл ежелгі заман мен қазіргі заман арасындағы көпірдің бір түрін білдіреді, ата-баба құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа сақтап, оны мұра етіп жеткізіп келеді. Негізгі компонент туған жерге, оның табиғаты мен байлығына деген сүйіспеншілік. Сонымен қатар қазақ ұлттық идеясы қоғамдастық пен өзара көмектің маңыздылығына баса назар аударады. Оның негізінде әр адамның әл-ауқаты бүкіл қоғамның өркендеуімен тығыз байланысты екенін түсіну жатыр. Бұл ортақ мақсаттарға жету жолында ұжымдық сана мен ұйымшылдықты қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақ философиясының маңызды элементі ұлт ішіндегі мәдениеттер мен дәстүрлердің алуан түрлілігін құрметтеу. Ұлттық идея, осы тұрғыда, мәдени әртүрлілікті сақтауға және ынталандыруға шақыра отырып, әртүрліліктегі үйлесімділікке баса назар аударады. Осылайша, философиядағы қазақтың ұлттық идеясы негізгі құндылықтар мен қағидаттарды білдіріп қана қоймай, өзінің бірегейлігін сақтай отырып, сонымен бірге басқа мәдениеттермен ынтымақтастық пен тәжірибе алмасу үшін ашық, тұрақты және бірегей қоғам құрылатын рухани іргетас ретінде қызмет етеді.

Қорытынды

Қоғам мен мемлекеттің модернизациясы өз дамуында әр түрлі аспектілерді, салаларды, бағыттарды қамтиды және сонымен бірге ол көптеген факторлармен тығыз байланысты. Мемлекет пен қоғамның дамуы үшін ең маңыздысы – әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-технологиялық, саяси-құқықтық, рухани-философиялық және басқа да салалары ерекше орынға ие. Сонымен қатар елдің өндірістік-экономикалық жетістіктері қаншалықты жоғары болғанымен, егер халықты біріктіретін және жігерлендіретін, оның жеке басын нығайтатын ортақ құндылықтар, мұраттар мен мақсаттар және осының бәрін бір арнаға тоғыстыратын идея болмаса, онда мұндай қоғам біртұтас және тұрақты болуы екіталай.

Қорыта айтқанда, тарихи-философиялық тұрғыдан алғанда «ұлттық идея» ұғымы кешенді тұжырымдама болып табылады. Бұл тұжырымдаманың өзі ұлттық-мәдени тұтастықтың болуы тиіс екендігін ерекшелеп көрсетеді және ол мемлекеттік тұтастық шеңберіндегі бірегей және әмбебап философиялық ұғым ретінде көрсетіледі. Халықтың ұстанымы мен көзқарастарын бір арнаға тоғыстырып, ұлт болып ұйысуда ұлттық идеяның философиялық құндылығы мемлекет пен қоғамның идеологиясын жасаудағы аса ірі құрал бола алатыны даусыз. Бұл жағдайда ұлттық идея бастапқыдан өз қызметін белгілі бір қоғамдық ортада әлеуметтік-мәдени жобалаудың идеологиялық деңгейімен үйлестіре алатын және сонымен бірге белгілі бір типтегі азаматтық бірлік ретінде әлеуметтік кеңістікті бағындыруда идеологиялық күшке айнала алатынына көз жеткізілді. Тек, ең бастысы ұлттық философиялық құндылықтарды оята отырып, тіл мен тарихты, мәдениет пен құндылықтарды және салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптарды біріктіруші күш ретінде дұрыс пайдалана алса жеткілікті болып саналады. Орта ғасырлардан басталған қазақтың ұлттық дамуында, халықтың бірігуі мен ұлттық идеяның қалыптасуында тарих пен әдебиеттің, мәдениет пен фольклордың және көркемөнердің орны ерекше болып, ол қазіргі кезге дейін қызмет етуде.

Қаржыландыру

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғарғы білім министрлігі Ғылым комитетінің АР «19679556» гранттық қаржыландыру ғылыми жобасын іске асыру шеңберінде дайындалған.

Авторлардың үлесі

Мамытова С.М. – мақаланың идеясын байыптап, өрбу бағытын айқындап, редакциясына жауап берді.

Аташ Б.М. – мақаланың концептуал негіздерін бекемдеп, логикалық негіздерін анықтады.

Әдебиеттер тізімі

Абай. Книга слов. Шакарим. Записки забытого / Пер с каз. К.Серикбаевой, Р.Сейсенбаева. – Алматы: Ел, 1993. – 128 с.

Аймұхамбет Ж. Түркі мифологиясы: типологиялық сипаты, ортақ мотивтер және кейіпкерлер // *Türk dünyasi, Dil ve Edebiyat Dergisi / Turkish World, Journal of Language and Literature*. Issue: 43 (Bahar-Spring 2017). – Б. 25-48.

Алтаев Ж., Амиркулова Ж. Қазақ философиясының методологиялық негіздері. // ҚазҰУ Хабаршысы. Философия сериясы. Мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. – 2015. – № 4 (53). – Б. 11-17.

Богомолов А. С. Основы теории историко-философского процесса / А.С. Богомолов, Т.И. Ойзерман. – М.: Наука, 1983. – 286 с.

Бұлтбаева А.З. Идея независимости в традиционной музыкальной культуре казахов // Известия НАН РК. – 2011. – №6. – С.151-153.

Бұлтбаева А. Қобыланды батыр эпосындағы тәуелсіздік идеяның көрінісі // ҚР ҰҒА Хабарлары. – 2010. – №2. – Б. 16-21.

Валиханов Ч.Ч. О мусульманстве в Степи // Валиханов Ч. Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Том 4. – Алма-Ата, Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1985. – 463 с.

Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук в 3 т. – М.: Мысль, 1977. – Т. 3. – 472 с.

Джуманова Г.Ж. Национальная идея как фактор модернизации общества: зарубежный и отечественный опыт // Вестник. Серия философии, культурологии и политологии. №2 (68). 2019. – С. 220-230.

Касабек А., Касабек С. Искание истины. - Алматы: Ғылым, 1998. – 144 с.

Малғараева З.Б. Формирование национальной идеи: опыт философского анализа // Право и Государство. – 2012. – №2-4. – С 42-47.

Нысанбаев А.Н. Национальная идея: мировой опыт и Казахстан // Общенациональная идея Казахстана: опыт философско-политологического анализа. / Под ред. А.Н. Нысанбаева. – Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2006. – 412 с.

Силантьева М.В. Национальная идея как внеидеологический проект // Интегративная перспектива в гуманитарных науках. 2017. – №1. – С. 59-65.

Степанянц М.Т. Мусульманские концепции в философии и политике (XIX-XX вв.). - М.: Издательство «Наука», 1982. – 248 с.

Уызбаева А.А. Национальная идея Казахстана // Наука и новые технологии. № 4, 2011. – С. 207-208.

Ценности и идеалы независимого Казахстана: коллективная монография / Под общ. ред. Шаукеновой З.К. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2015. – 322 с.

Самал Мамытова, Берік Аташ

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Национальная идея в философии: значение и ценности

Аннотация. На формирование национальной идеи у любого народа влияют исторические, культурные, духовные, психологические и другие факторы, которые были характерны для национальной идентичности. Культура и духовность являются источником национальной идеи и всегда сосуществуют с народом и обществом. У каждого народа есть путь возникновения и становления национальной идеи, который отражает традиционные ценности и особенности общества. Кроме того, особенно важна связь национальной идеи с культурой народов, которая характеризуется как самая основная категория философии. В странах и народах мира значение национальной идеи и ее ценности очень глубоки, и она развивалась вместе с философскими ценностями. В данной научной статье рассматривается национальная идея и ее сущность и ценности в философии. Также анализируются различные подходы к пониманию национальной идеи в философии, выявляются основные течения. Особое внимание уделяется влиянию национальной идеи на формирование общественных ценностей и мировоззрения. Исследование также рассматривает роль национальной идеи в современном обществе и ее влияние на социокультурные процессы. Главная научная задача исследовательской работы состоит в том, что она рассматривает национальную идею, сложившуюся в любом государстве, как философскую категорию. В качестве основного примера и объекта научной работы были выбраны национальная идея казахского народа и его философия. В связи с этим проводится историко-философский анализ национальной идеи казахского народа и ее формирования.

Ключевые слова: философия; национальная идея; национальная идеология; народ; этнос; история; культура; мировоззрение; народное творчество; национальное бытие; ценность.

Samal Mamytova, Berik Atash

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

National idea in philosophy: meaning and values

Abstract. The formation of a national idea among any people is influenced by historical, cultural, spiritual, psychological and other factors that were characteristic of the national identity. Culture and spirituality are the source of the national idea and always coexist with the people and society. Every nation its own way of forming the national idea, which reflects the traditional values and characteristics of society. In addition, the connection between the national idea and the culture of the

people, which is characterized as the most basic category of philosophy, is especially important. In the countries and peoples of the world, the significance of the national idea and its values is very deep, and it has developed along with philosophical values. This scientific article examines the national idea and its essence and values in philosophy. Various approaches to understanding the national idea in philosophy are analyzed, and the main trends are identified. Special attention is given to the influence of the national idea on the formation of social values and the worldview. The study also explores the role of the national idea in modern society and its impact on socio-cultural processes. The main scientific task of the research work is that it considers the national idea that has developed in any state as a philosophical category. The national idea of the Kazakh people and their philosophy have been chosen as the main example and object of scientific work. In this regard, a historical and philosophical analysis of the national idea of the Kazakh people and its formation is carried out.

Keywords: philosophy; National idea; national ideology; people; ethnic group; history; culture; worldview; folk art; national being; national value.

References

Abai. Kniga slov, SHakarim. Zapiski zabytogo. / Per s kaz. K.Serikbaevoy, R.Sejsenbaeva [Notes of the Forgotten]. (Almaty, El, 1993, 128 p.). [in Russian].

Altaev J., Amirkýlova J. Qazaq filosofiasynyń metodologialyq negizderi. [Kazakh philosophy and methodology]. (QazUÝ Habarshysy. Filosofıa serıasy. Mädenıettanı serıasy. Saıasattanı serıasy, №4 (53), 2015, P. 11-17). [in Kazakh].

Bogomolov A.S. Osnovy teorii istoriko-filosofskogo processa [Fundamentals of the theory of the historical and philosophical process] A.S. Bogomolov, T.I. Ojzerman. (M., Nauka, 1983, 286 p.). [in Russian].

Bultbaeva A.Z. Ideya nezavisimosti v tradicionnoj muzykal'noj kul'ture kazahov. [The idea of independence in the traditional musical culture of the Kazakhs]. (Izvestiya NAN RK, 2011, №6, P. 151-153). [in Russian].

Bultbaeva A. Qобыланды батыр еposындағы тáýelsizdik идеяныń kórinisi. [Independence is a reflection of the idea in the Kobylany batyr epic]. (QR UǴA Habarlary, 2010, №2, P. 16-21). (in Kazakh).

Valihanov CH.CH. O musul'manstve v Stepi [About Islam in the Steppe]. Valihanov CH. CH. Sobranie sochinenij v pyati tomah. Tom 4. (Alma-Ata, Glavnaya redakciya Kazahskoj sovetskoj enciklopedii, 1985, 463 p.). [in Russian].

Gegel' G.V.F. Enciklopediya filosofskih nauk v 3 t. [Encyclopedia of Philosophical Sciences]. (M., Mysl', 1977, T. 3, 472 p.) [in Russian].

Dzhumanova G.ZH. Nacional'naya ideya kak faktor modernizacii obshchestva: zarubezhnyj i otechestvennyj opyt. [The national idea as a factor in the modernization of society: foreign and domestic experience.]. (Vestnik. Seriya filosofii, kul'turologii i politologii. №2 (68), 2019, P. 220-230). [in Russian].

Aımuhambet J. Túrki mıfologıasy: tipologialyq sıpaty, ortaқ motivter jáne keıipkerler. [Turkic mythology: typological nature, common motives and characters] (Türk dünyasi, Dil ve Edebiyat Dergisi / Turkish World, Journal of Language and Literature. Issue: 43 (Bahar-Spring 2017, P. 25-48). [in Kazakh]

Kasabek A., Kasabek S. Iskanie istiny [Search for truth]. (Almaty: Gylym, 1998, 144 p.), [in Russian].

Malgaraeva Z.B. Formirovanie nacional'noj idei: opyt filosofskogo analiza. // Pravo i Gosudarstvo. [Formation of the national idea: experience of philosophical analysis]. (№2-4, P. 42-47). [in Russian].

Nysanbaev A.N. Nacional'naya ideya: mirovoj opyt i Kazahstan. – Obshchenacional'naya ideya Kazahstana: opyt filosofsko-politologicheskogo analiza. [National idea: world experience and Kazakhstan. – National idea of Kazakhstan: experience of philosophical and political analysis]. Pod red. A.N. Nysanbaeva. (Almaty, Komp'yuterno-izdatel'skij centr Instituta filosofii i politologii MON RK, 2006, 412 p.). [in Russian].

Silant'eva M.V. Nacional'naya ideya kak vneideologicheskij proekt [National idea as a non-ideological project]. (Integrativnaya perspektiva v gumanitarnykh naukah. 2017, №1, P. 59-65). [in Russian].

Stepanyanc M.T. Musul'manskie koncepcii v filosofii i politike (XIX-XX vv.). [Muslim concepts in philosophy and politics (XIX-XX centuries)]. (M., Izdatel'stvo «Nauka», 1982, 248 p.). [in Russian]

Uyzaeva A.A. Nacional'naya ideya Kazahstana [National idea of Kazakhstan]. (Nauka i novye tekhnologii, № 4, 2011, P. 207-208). [in Russian].

Cennosti i idealy nezavisimogo Kazahstana. Kollektivnaya monografiya [Values and ideals of independent Kazakhstan]. Pod obshch. red. SHaukenovoj Z.K. (Almaty, Institut filosofii, politologii i religiovedeniya KN MON RK, 2015, 322 p.). [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет / Сведения об авторах / Information about authors:

Мамытова Самал Мұхтарқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия кафедрасының докторанты, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

Mamytova Samal Mukhtarkyzy – doctoral student of the Department of Philosophy, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Ave., 71, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Мамытова Самал Мұхтаровна – докторант кафедрасы философия, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, пр. Аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.

Аташ Берік Мұратұлы – философия ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Әл-Фараби даңғылы, 71, 050040, Алматы, Қазақстан.

Atash Berik Muratuly – Doctor of Philosophical Sciences, Associated Professor of the Department of Philosophy at the Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Ave. 71, 050040, Almaty, Kazakhstan.

Аташ Берік Муратулы – доктор философских наук, ассоциированный профессор кафедры философии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, пр. Аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан.